Универзитет у Београду
Филолошки факултет
6. април 2018.

ИЗВЕШТАЈ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ, КАНДИДАТА И МЕНТОРА ЗА ИЗРАДУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Орган који је именовао Комисију:

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета на својој седници одржаној 7. марта 2018. године, образовало је Комисију за одобрење теме за израду докторске дисертације коју је Ана Петровић Дакић пријавила под насловом: *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*.

2. Састав Комисије:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор за научну област Савремени српски језик – Лексикологија; датум избора у звање: 15. мај 2013. год; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор за научну област Општа лингвистика; година избора у звање: 2013; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Др Бојана Милосављевић, ванредни професор за научну област Српски језик; година избора у звање 2017; запослена на Учитељском факултету Универзитета у Београду.

II. БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Ана Петровић Дакић је рођена 12. октобра 1986. године у Београду. После Филолошке гимназије (класични смер) уписала је Филолошки факултет у Београду (група Српски језик и књижевност са општом лингвистиком), на ком је дипломирала (оцена 8,90) и мастерирала (оцена 10,00) као професор српског језика и књижевности. Била је наставник српског као страног језика на Војној академији и лектор Радио Београда Радио-телевизије Србије. Од школске 2014/2015. године ради на Катедри за српски језик, књижевност и методику српског језика и књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду као сарадник у настави, а од 2017. и као асистент.

Занима се за однос између мишљења и језика и за дисциплине које се баве различитим аспектима тог односа, а то су, пре свега, психолингвистика и когнитивна лингвистика.

III. БИБЛИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

„Азбучко, Богдан, Веселко, Горан и дружина – прозни приступ писму“. *Књижевност за децу у науци и настави*. Радови с 5. научног скупа, 21. април 2017. Виолета Јовановић, Тиодор Росић, ур. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу [у штампи].

„Сложеност синтагми у причама за децу и одрасле (на примеру кратких прича Ота Олтвањија“. *Липар*, год. XVIII, бр. 62. Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, 2017, 195–204.

„Истокорени придевски дублети на *-скӣ* : *-ōнӣ* у српском језику“. *Исследования по славянским языкам*, 2016·21-1. Корейская ассоциация славистов, 2016, 77–88.

„Osnovne sintaksičke odlike Zmajevog i Ćopićevog pesništva za decu – pokušaj poredbenog pristupa“ (u koautorstvu s VladimiromVukomanovićem Rastegorcem). *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru*. Ur. Branko Tošović. Graz – Бањалука: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2014, 457–475.

„Моциони суфикси у уџбеницима српског језика као страног“. *Савремена проучавања језика и књижевности*, година V, књига 1. Крагујевац: ФИЛУМ, 2014, 87–96.

„Кинеско-енглески контакти: кинески пиџин и социолингвистичка ситуација у Хонгконгу“. *Савремена проучавања језика и књижевности*, година IV, књига 1. Крагујевац: ФИЛУМ, 2013, 547–554.

„Етници и придеви изведени од имена места у околини Обреновца“. *Свет речи*, бр. 33–34. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2012, 61–62.

Прикази:

„Ми објашњавамо речи док речи објашњавају нас“, *Прилози настави српског језика и књижевности*, бр. VI, 2017, Бања Лука, 145–149.

„Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику“, *Иновације у настави*, год. XXX, 2017/1, Београд, 140–141.

IV. ОЦЕНА ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНОГ МЕНТОРА

За ментора је предложена др Рајна Драгићевић, редовни професор Филолошког факултета у Београду, са Катедре за српски језик и јужнословенске језике.

Библиографија ментора са најмање пет јединица релевантних за област из које се ради докторска дисертација:

1. *Лексикологија српског језика*, друго издање, Београд, 2010: Завод за уџбенике.

2. *Придеви са значењем људских особина (творбена и семантичка анализа)*, Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18, Београд, 2001.

3. Асоцијативни речници словенских језика у семантичким истраживањима, *Говор и језик. Фундаментални и примењени аспекти језика и говора*, уредници С. Т. Јовичић и М. Совиљ, Београд, 2005: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 110–114.

4. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд, 2010: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

5. Асоцијативна метода у концептуализацији емоција, *Језик и говор*, зборник радова, Београд, 2003, 66–74: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора.

6. (са П. Пипером и М. Стефановић) Теоријски и дескриптивни аспекти проучавања вербалних асоцијација у српском језику, *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика I, Београд, 2004: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 19–35.

7. Асоцијативни речници словенских језика у семантичким истраживањима, *Говор и језик. Фундаментални и примењени аспекти језика и говора*, уредници С. Т. Јовичић и М. Совиљ, Београд, 2005: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 110–114.

8. Израда асоцијативних речника као нова тенденција у лексикографији словенских земаља, *Исследования по славянским языкам*, 11, *Корейская ассоциация славистов*, Сеул, 2006, 131–136.

9. Вербалне асоцијације кроз лексичке односе и културу, *Сусрет култура* зборник радова са Петог међународног интернационалног симпозијума, књига I, уредници: проф. др

Љиљана Суботић и проф. др Ивана Живанчевић-Секеруш, рецензенти проф. др Митја Крајнчан (Љубљана), проф. др Људмил Спасов (Скопље) и проф. др Биљана Шимуновић-Бешлин (Србија): Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад, 2010, 585–592.

10. (са Маријом Стефановић) О славянской ассоциативной лексикографии *Славянская лексикография*, международная коллективная монография, отв. ред. М.И. Чернышева, Москва, 2013: Международный комитет славистов, Комиссия по лексикологии и лексикографии; Национальный комитет славистов Российской Федерации; Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 390–405.

11. О културно стереотипним појмовима у српском језику", *Српски као страни језик у теорији и пракси*, зборник радова, 83–91, Београд, 2007: Филолошки факултет.

Комисија сматра да др Рајна Драгићевић испуњава услове за ментора ове докторске дисертације, за област *Лексикологија*.

V. ОЦЕНА О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ

1. Оцена формулације назива тезе (наслова):

Будући да ће се Ана Петровић Дакић у својој докторској дисертацији бавити вербалним асоцијацијама ученика основношколског узраста и да ће се користити тим материјалом да би доносила закључке о когнитивном развоју ученика различитог узраста, може се констатовати да наслов није ни преширок, а ни преузак и да одговора теми докторске дисертације.

Комисија закључује да је радни наслов тезе: *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе* прикладан и да добро репрезентује суштину предложене теме истраживања.

2. **Оцена предмета (проблема) истраживања:**

Предмет истраживања у докторској дисертацији Ане Петровић Дакић биће усвајање и развој апстрактних именица код деце основношколског узраста (од 2. до 8. разреда), на материјалу слободних вербалних асоцијација.

Метод асоцијација је изразито једноставан, нарочито код слободних дискретних асоцијација, које ће бити коришћене и у овом истраживању, а своди се на то да испитаници треба да кажу или напишу прву реч која им падне на памет када чују или прочитају неку реч-драж.

Асоцијације су као механизам мишљења примећене још у античко доба (од Аристотела, преко Џона Лока, Дејвида Хјума, Дејвида Хартлија и Џејмса Мила), а након издвајања психологије као науке асоцијативни метод био је један од првих у истраживањима.

Крајем 19. и почетком 20. века било је неколико важнијих радова о асоцијацијама, посебно о асоцијацијама деце. Најважније достигнуће из тог периода јесу норме које је успоставила Грејс Хелен Кент, под надзором Арона Розанова. Упркос томе што списак дражи, познат као Кент-Розанова листа, није уравнотежен, добијени резултати и поменути списак дражи, због обухватности узорка, послужили су као норме за будућа истраживања. Између педесетих и шездесетих година 20. века у Америци се из психолошког угла испитују разне одлике асоцијација, а најважнија дела из тог периода јесу норме Универзитета у Минесоти из 1952. године, норме истог универзитета из 1964. године, као и збирка различитих норми, објављена у тематском зборнику *Norms of Word Association*, уредника Леа Постмана и Џофрија Кепела из 1970. године.

Нешто касније, 1977. године, у Русији се појављује *Словарь ассоциативных норм русского языка*. Руски приступ асоцијацијама, утемељен у радовима Лава Виготског и у његовим погледима на социјалну условљеност језичког развоја, окренут је ка њиховој друштвеној страни и ка томе како оне приказују „језичку слику света“ просечног говорника одређене језичке заједнице. Преко психолингвистике, асоцијације су своју примену нашле у етно(психо)лингвистици, учењу страних језика, проучавању менталног лексикона.

Тренутно делује као да постоје две велике струје у области истраживања асоцијација. С једне стране, на Западу се асоцијацијама баве претежно психолози

приликом изучавања менталног лексикона, с јаким наклоном ка лингвистици. Сами лингвисти се углавном не баве асоцијацијама, осим у области учења страних језика и развоја електронских ресурса, а и тад се приближавају психолозима. С друге стране, у Русији и областима под њеним културним утицајем асоцијације су врло популарне код лингвиста. Ово је вероватно добрим делом тако захваљујући и многим објављеним речницима асоцијација и неколиким школама и институцијама посвећеним њиховом изучавању. Но, радови из тог круга нагињу ка проучавању културе, што је често и експлицитно наведено као циљ у речницима. Ове две струје одсликавају и два велика дела: *The University of South Florida word association, rhyme, and word fragment norms* и *Русский ассоциативный словарь*, оба из 1998. године.

За докторску дисертацију Ане Петровић Дакић важно је то што особине слободних асоцијација могу бити показатељ развоја дечјег језика. Ранији аутори су се углавном бавили асоцијацијама деце предшколског или млађег школског узраста, мада има и радова, и то широког обима, посвећених асоцијацијама школараца (рецимо, руски *Ассоциативный словарь школьников Саратова и Саратовской области*).

У жижи истраживања је доста дуго, пре свега на Западу, био синтагматско-парадигматски помак, који се код деце одвија између 5. и 10. године (границе доста варирају у зависности од аутора), што се поклапало с другим когнитивним и језичким променама у том периоду – посебно с Пијажеовим преласком с преоперационалног мишљења на конкретне операције. Интересовање за ту појаву је порасло после објављивања два утицајна рада (Браун и Берко 1960, Ирвин 1961) и изнедрило низ истраживања о различитим аспектима тог помака, као и низ теоријских објашњења за уочене промене.

Језички развој се не завршава на предшколском и раном школском узрасту (иако се до основне школе усваја граматички систем матерњег језика), већ остаје динамичан, а однос парадигма : синтагма није ни толико једноставан као што се на први поглед чини, нити се одвија само у предшколском/раном школском добу, нити се одвија у свим језицима, нити је једини битан у развоју појмова.

И током основног школовања дечји речник наставља да се развија – под утицајем унутрашњег, психофизичког развоја, под утицајем друштвене околине, под утицајем образовања. Неке речи дете тек усваја и попуњава свој ментални лексикон новим јединицама, а неке речи, које већ постоје у том лексикону, оно богати значењима и лагано их мења (можда би се, у завиности од позиције коју заузмемо, могло чак рећи и „прилагођава“), крећући се ка значењима које те речи имају за одрасле носиоце одређеног језика.

У последње време се у когнитивним истраживањима доста пажње поклања апстрактним концептима, као и конекционистичком мапирању менталног лексикона, при

чему се користи и метод асоцијација. Занимљиви су и резултати из области примене вербалних асоцијација у учењу страног језика, који указују на то да усвајање речи треба посматрати из угла дубине, а не ширине знања.

Ана Петровић Дакић ће се у тези посебно занимати за ужестручну област усвајања апстрактних именица, на узорку 20 карактеристичних речи. После пилот-истраживања, укратко описаног у одељку о плану рада, од речи-дражи, коришћених том приликом, за нову анкету је одабрано 20 њих које су имале инспиративне одговоре.

Од апстрактних именица које се јављају у програмским текстовима за основну школу биране су оне које означавају неке од основних емоција (на пример: *љубав, страх, туга*), особине (*лепота, доброта*) и апстрактне концепте (*будућност, мир, помоћ*). Намерно су одабрани неки парови блискозначница (*срећа– радост*) или речи из, условно речено, истог домена (*љутња – мржња*), као и изведенице од платисемичних придева (*добар, леп*: *доброта, лепота*) како би се испитале могуће сличности и разлике између њих. Коришћено је, азбучним редом, следећих 20 именица: *будућност, доброта, душа, живот, лепота, љубав, љубомора, љутња, мир, мржња, нада, неправда, помоћ, радост, самоћа, срећа, стид, страх, туга, успех*.

Српски језик нема базу попут MRC Psycholinguistic Database, с нормама за конкретност, замисливост, познатост, фреквенцију, афективност и сл. Међу одабраним дражима има оних које су „замисливије“ од других (нпр. *љутња* у односу на *будућност*), као и оних које су, бар у неким контекстима, конкретније од других (*један живот, бивша љубав, Пожаревачки мир*), што ће се, вероватно, одразити на састав асоцијативних поља. То колико су речи познате ученицима одређеног узраста, као и шта та „познатост“ подразумева, видеће се кроз одговоре на њих. Очекује се да ће се испоставити да су неке једнако познате свим ученицима (*љубав*), а да су неке млађима мање познате (*љубомора*). Све одабране речи су конотативно неутралне, али концепти иза неких од њих имају или позитиван или негативан емотивни набој (*љубав* : *мржња*), док би други могли имати и један и други (*будућност, самоћа, помоћ*), а преко асоцијација видећемо који је, и кад, јачи.

Без обзира на тачне одлике сваке од дражи, оне су, осим што су у пилот-истраживању изазивале одговоре који су привукли пажњу Ане Петровић Дакић, такође често биле проучаване и у другим радовима који су се бавили апстрактним именицама и концептима, било с лингвистичке, културолошке или психолошке стране, што такође говори о њиховој важности.

Још једна битна карактеристика одабраних именица јесте то што се међу њима налазе две групе које, изгледа, треба издвојити унутар апстрактних речи: оне које су „само“ апстрактне и оне које означавају емоције. Показује се да се оне понашају другачије у психолингвистичким тестовима, а добијени материјал би стога могао послужити за даља

испитивања у том смеру. На њима се могу испитати и теорије о утеловљењу апстрактних појава, посебно емоција, и о њиховим распршеним везама (не само асоцијативним) с другим појавама.

Комисија оцењује да је Ана Петровић Дакић правилно и врло детаљно осмислила предмет истраживања и поставила ваљане истраживачке задатке, који и по обиму и по садржају у потпуности одговарају захтевима докторске дисертације из области когнитивне лингвистике и лексикологије. Предмет истраживања је у сагласности са интересовањима савремене когнитивистичке семантике. Предмет истраживања је научно релевантан и до сада није истражен у србистици.

2. Библиографија прелиминарних истраживања:

Ана Петровић Дакић је приложила обиман списак прелиминарних истраживања који броји око 70 библиографских јединица у вези са вербалним асоцијацијама, психолингвистиком, когнитивном лингвистиком и семантиком. Радови су објављени на српском, руском и енглеском језику. На овом списку налазе се и подаци о речницима и приручницима који ће послужити у изради докторске дисертације.

АРСЈ 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет у Београду.

АСШС 2011: В(алентин) Е(всеевич) Гольдин, А(левтина) П(етровна) Сдобнова, А(лексей) О(легович) Мартьянов, *Русский ассоциативный словарь. Ассоциативные реакции школьников I – XI классов* [*Ассоциативный словарь школьников Саратова и Саратовской области, 1998–2008*]. В двух томах. Том I: *От стимула к реакции*. Том II: *От реакции к стимулу*. Часть 1: А–Н. Часть 2: О–Я. Саратов: Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского, Издательство Саратовского университета.

БВАН 1996: Hellen Moss, Lianne Older, *Birkbeck Word Association Norms*. Hove: Psychology Press. Dostupno na: https://books.google.rs/books?id=loDxzOXCRlYC&dq.

Бересњева, Дубровска и Овчиникова 1995: Н(аталья) И(риковна) Береснева, Л(юдмила) А(лександровна) Дубровская, И(рина) Г(ермановна) Овчинникова, *Ассоциации детей от 6 до 10 лет*. Пермь: Издательство Пермского университета.

Браун и Берко 1960: Roger Brown, Jean Berko, „Word Association and the Acquisition of Grammar“. *Child Development*, Vol. 31, No. 1, 1–14.

Васић 1976: Smiljka Vasić, *Razvojne govorne norme u naše dece*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja – Prosveta.

Виготски 1977: Lav Vigotski, *Mišljenje i govor*. Prevod: Jovan Janićijević. Beograd: Nolit.

Виноградова и Стернин 2016: О(льга) Е(вгеньевна) Виноградова, И(осиф) А(брамович) Стернин, *Психолингвистические методы, в описании семантики слова*. Воронеж: Издательство „Истоки“.

Вудроу и Лауел 1916: Herbert Woodrow, Frances Lowell, *Children's Association Frequency Tables*. The Psychological Monographs. Princeton – Lancaster: Psychological Review Company.

Гашић-Павишић 1981: Slobodanka Gašić-Pavišić, *Slobodne asocijacije reči kod dece. Karakteristike i pedagoške implikacije*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja – Prosveta.

Гашић-Павишић 1984: Slobodanka Gašić-Pavišić, *Asocijativne norme za predškolski uzrast*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja – Prosveta.

Гољдин 2006: В(алентин) Е(всеевич) Гольдин, „Русская ассоциативная лексикография и исследование возрастной динамики ассоциативных полей“. *Вопросы психолингвистики*, 4, 148–155.

Гољдин, Мартјанов и Здобнова 2009: В(алентин) Е(всеевич) Гольдин, А(лексей) О(легович) Мартьянов, А(левтина) П(етровна) Сдобнова, „Электронный русский ассоциативный словарь школьников“. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*, по материалам ежегодной Международной конференции „Диалог 2009“ (Бекасово, 27–31. мая 2009 г.), 8 (15). А. Е. Кибрик, гл. ур. Москва: Институт проблем информатики РАН – Российский государственный гуманитарный университет, 69–74.

Горошко 2001: Елена Игоревна Горошко, *Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента*. Москва: Российская Академия Наук, Институт языкознания. Доступно на: http://www.textology.ru/razdel.aspx?id=38.

Гуц 2004а: Е(лена) Н(иколаевна) Гуц, *Ассоциативный словарь подростка*. Омск.

Гуц 2004б: Е(лена) Н(иколаевна) Гуц, „Ядро языкового сознания подростка: опыт экспериментального исследования“. *Вестник Омского университета*, № 3, 128–132.

Де Дејне и др.2017: Simon De Deyne, Yoed N. Kenett, David Anaki, Miriam Faust, Dan Navarro, „Large-Scale Network Representations of Semantics in the Mental Lexicon“. *Big Data in Cognitive Science: From Methods to Insights*. Michael N. Jones, ed. London – New York: Psychology Press, Routledge, Taylor & Francis Group, 174–202.

Диз 1962а: James Deese, „Form Class and the Determinants of Association“. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1, 79–84.

Диз 1962б: James Deese, „On the Structure of Associative Meaning“. *Psychological Review*, Vol. 69, No. 3, 161–175.

Докрел и Месер 2004: Julie E. Dockrell, David Messer, „Lexical acquisition in the early school years“. *Language Development across Childhood and Adolescence.* Ruth A. Berman, ed. Trends in Language Acquisition Research Series (3). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 35–52.

Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

EAT 1968–1971: George Kiss, Christine Armstrong, Robert Milroy, (J. R. I. Piper), *The Edinburgh Associative Thesaurus*. *An Associative Thesaurus of English*. Collected between June 1968 and May 1971. Edinburgh: University of Edinburgh. Dostupno na: http://konect.uni-koblenz.de/networks/eat, http://ota.ox.ac.uk/desc/1251, http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/dic/eat/Eat.htm.

Ентвисл 1966: Doris R. Entwisle, „Form Class and Children’s Word Associations“. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 5, 558–565.

Ентвисл, Форсајт и Мус 1964: Doris R. Entwisle, Daniel F. Forsyth, Rolf Muuss, „The Syntactic-Paradigmatic Shift in Children’s Word Associations“. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 3, 19–29.

Залевска 1999: А(лександра) А(лександровна) Залевская, *Введение в психолингвистику*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет.

Здобнова 2013: А(левтина) П(етровна) Сдобнова, „Лексикон современного школьника: проблема состава“. *Известия Саратовского университета*. Новая серия. Серия: Филология. Журналистика, т. 13, вып. 3, 19–24.

Зортеа и Салес 2012: Maxciel Zortea, Jerusa Fumagalli de Salles, „Semantic word association: comparative data for Brazilian children and adults“. *Psychology & Neuroscience*, 5, 1, 77–81.

Ирвин 1961: Susan M. Ervin, „Changes with Age in the Verbal Determinants of Word-Association“. *The American Journal of Psychology*, Vol. 74, No. 3, 361–372.

Јанковић 2010: Dragan Janković, „Asocijativne norme kod dece uzrasta 5, 9, 13 i 17godina: projekat Razvojni asocijativni rečnik“. *Empirijska istraživanja u psihologiji*, XVI naučni skup, 5. i 6. februar 2010. godine. Beograd: Institut za psihologiju – Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 72–73.

Јунг 1966: John Jung, „Experimental Studies of Factors Affecting Word Associations“. *Psychological Bulletin*, Vol. 66, No. 2, 125–133.

Караулов 2002: Ю(рий) Н(иколаевич) Караулов, „Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности“. Послесловие у *Русский ассоциативный словарь*. Том I. Москва: АСТ – Астрель, 750–782.

Кларк 1971: Herbert H. Clark, „Word Associations and Linguistic Theory“. *New Horizons in Linguistics*. John Lyons, ed.Reprint. Harmondsworth: Penguin Books, 271–286.

Кларк 2009: Eve V. Clark, *First Language Acquisition*. Second edition. New York: Cambridge University Press.

Комесања и др. 2014: Montserrat Comesaña, Isabel Fraga, Ana Júlia Moreira, Carla Sofia Frade, Ana Paula Soares, „Free associate norms for 139 European Portuguese words for children from different age groups“. *Behavior Research Methods*, Vol. 46, Issue 2, 564–574.

Костић 2010: Александар Костић, *Когнитивна психологија*. Београд: Завод за уџбенике.

Кризманић 1971: Mirjana Krizmanić, „Ispitivanje konformnosti slobodnih asocijacija kod mladih i starih osoba“. *Revija za psihologiju. Časopis Saveza organizacija psihologa Jugoslavije*, Vol. 2, br. 1–2, 17–21.

Курч 1966: Ida Kurcz, „Inter-Language Comparison of Word-Association Responses“. *International Joural of Psychology*, Vol. 1, No. 2, 151–161.

ЛМШ 2000: И(рина) Г(ермановна) Овчинникова, Н(аталья) И(риковна) Береснева, Л(юдмила) А(лександровна) Дубровская, Е(лена) Б(орисовна) Пенягина, *Лексикон младшего школьника. Характеристика лексического компонента языковой компетенции*. Пермь: Издательство Пермского университета.

Лурија 2000: Aleksandar R. Lurija, *Jezik i svest*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Маршал и Кофер 1963: George R. Marshall, Charles N. Cofer, „Associative Indices as Measures of Word Relatedness: A Summary and Comparison of Ten Methods“. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1, 408–421.

Мацизо и др.2000: Pedro Macizo, Carlos J. Gómez-Ariza, M(aria) Teresa Bajo, „Associative norms of 58 Spanish words for children from 8 to 13 years old“. *Psicológica*, 21, 287–300.

Милекић и др. 1988: S. Milekić, S. Tošić, A. Ćosić, J. Vučić, „Analiza strukture odgovora na testu asocijativnih normi“. *SOL*, 3, 1, 39–52.

Мира 2009: Paul Meara, *Connected Words: Word associations and second language vocabulary acquisition*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

НВА 1970: *Norms of Word Association*. Leo Postman, Geoffrey Keppel, eds. New York – London: Academic Press.

Нелсон, Макевој и Денис 2000: Douglas Nelson, Cathy McEvoy, Simon Dennis, „What is and what does free association measure?“. *Memory & Cognition*, Vol. 28, Issue 6, 887–899.

Нецадрасул 2017: Daniel Nedjadrasul, *Abstract and Concrete Concepts According to Word Association*. Dr. Ken McRae, supervisor. Master thesis at the University of Western Ontario.

Палермо и Џенкинс 1965: David S. Palermo, James J. Jenkins, „Changes in the Word Associations of Fourth- and Fifth-Grade Children from 1916 to 1961“. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 4, 180–187.

Печјак 1986: Vid Pečjak, „Cross-cultural variations of associative meaning of emotional concepts“. *Зборник Филозофског факултета*, бр. XIV, *Споменица Николе Рота*. Београд: Београдски универзитет, 75–85.

Пијаже и Инхелдер 1978: Ž(an) Pijaže, B(arbel) Inhelder, *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Пипер 2014: Предраг Пипер, „Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи“. *Лингвистичка славистика. О славянских языках*. Београд: Славистичко друштво Србије, 372–381. [Прво објављено у: *Славистика*, 7 (2003), 22–32.]

Полио 1964: Howard R. Pollio, „Some Semantic Relations among Word-Associates“. *The American Journal of Psychology*, Vol. 77, No. 2, 249–256.

Попова 2004: Велка Попова, „Детските словесни асоциации“. *LiterNet*, 2004, № 1 (50), 29.01. Приступљено 16. 8. 2016: https://liternet.bg/publish10/velka_popova/asociacii.htm.

РАС 2002: Ю(рий) Н(иколаевич) Караулов, Г(алина) А(лександровна) Черкасова, Н(аталья) В(ладимировна) Уфимцева, Ю(рий) А(лександрович) Сорокин, Е(вгений) Ф(едорович) Тарасов, *Русский ассоциативный словарь*. Том I. *От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов*. Том II. *От стимула к реакции: Более 100 000 реакций*. Москва: АСТ – Астрель. Доступан на: http://www.tesaurus.ru/dict/dict.php.

РГД 1997: *Razvoj govora kod deteta, zbornik*. Nada Ignjatović-Savić, prir. Treće izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Розенцвајг и Менаем 1962: Mark R. Rosenzweig, Ruth Menahem, „Age, sexe et niveau d'instruction comme facteurs déterminants dans les associations de mots“. *L'année psychologique*, vol. 62, n°1, 45–61.

Салај и Брент 1967: Lorand B. Szalay, Jack E. Brent, „The Analysis of Cultural Meanings through Free Verbal Associations“. *The Journal of Social Psychology*, 72:2, 161–187.

САНРЯ 1977:*Словарь ассоциативных норм русского языка*. А(лексей) А(лексеевич) Леонтьев, ред. Москва: Московский университет. Доступан на: http://it-claim.ru/Projects/ASIS/Leont/Index.htm.

САС 2004: Н(аталья) В(ладимировна) Уфимцева, Г(алина) А(лександровна) Черкасова, Ю(рий) Н(иколаевич) Караулов, Е(вгений) Ф(едорович) Тарасов. *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский*. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный лингвистический университет – Российская академия наук, Институт языкознания.

Синопалникова 2004: Anna Sinopalnikova, „Word Association Thesaurus As a Resource for Building WordNet“. *Proceedings of the Second Global Wordnet Conference*, Brno, Czech Republic, January 20–23, 2004. Petr Sojka, Karel Pala, Pavel Smrž, Christiane Fellbaum, Piek Vossen, eds. 119–205.

Соколова 1996: Т(атьяна) В(асильевна) Соколова, *Ассоциативный словарь ребёнка*. Ч. I–II, Архангельск: Издательство Поморского международного педагогического университета.

Стернин 2011: И(осиф) А(брамович) Стернин, „Психолингвистическое значение слова“. *Вестник РУДН*. Серия: Русский и иностранные языки и методика их преподавания, № 1, 5–13.

УЈФНВА 1998: Douglas L. Nelson, Cathy L. McEvoy, Thomas A. Schreiber, *The University of South Florida word association, rhyme, and word fragment norms*. Dostupno na: http://w3.usf.edu/FreeAssociation/.

Уфимцева и Черкасова 2014: Н(аталья) В(ладимировна) Уфимцева, Г(алина) А(лександровна) Черкасова, „Ассоциативная лексикография и исследования языкового сознания“. *Филология и культура.*

Чабаркапа 2014: Наташа Д. Чабаркапа, *Асоцијативни речник деце предшколског узраста*. Београд: Центар за унапређење животних активности – Институт за експерименталну фонетику и патологију говора.

Чафин 1997: Roger Chaffin, „Associations to unfamiliar words: Learning the meanings of new words“. *Memory & Cognition*, 25, 2, 203–226.

Черкасова 2004: Г(алина) А(лександровна) Черкасова, „Формальная модель ассоциативного исследования“. *Scripta linguisticae applicatae. Проблемы прикладной лингвистики*. Вып. 2. Н(аталия) В(ладимировна) Васильева, ред. Москва: Азбуковник, 139–156.

Комисија закључује да је прелиминарни списак литературе довољно богат за почетна истраживања и да даје могућност кандидаткињи да ваљано теоријски постави своју докторску дисертацију, што обећава и успешно и квалитетно емпиријско истраживање.

3. Циљеви истраживања, хипотезе и очекивани резултати:

Кандидаткиња Ана Петровић Дакић поставља два основна циља својој тези. Један је створити ресурс на којем би будући истраживачи могли даље радити, тако да је први циљ по разредима основне школе саставити речнике вербалних асоцијација за 20 речи дражи, апстрактних именица (*будућност, доброта, душа, живот, лепота, љубав, љубомора, љутња, мир, мржња, нада, неправда, помоћ, радост, самоћа, срећа, стид, страх, туга, успех*). Пошто ће анкетирање бити спроведено на великом узорку (минимум 700 испитаника по узрасној групи), са широког језичког подручја, добијени речници би могли служити и као асоцијативне норме, истина, уског обима.

Други циљ је утврдити динамику главних развојних тенденција у усвајању тих именица по разредима основне школе, те затим добијене резултате упоредити са стањем у језику одраслих. То ће се учинити праћењем развоја језгра асоцијативног поља на макроплану: анализираће се по узрастима најпопуларнији одговори – они који су, по Черкасовој, стабилни на нивоу узорка – и њихова општост, као и разноврсност и идиосинкратичност одговора уопште, те омисије, а по формулама које је дала Слободанка Гашић-Павишић током свог проучавања дечјих вербалних асоцијација.

Како би се дошло до тога, прво се мора утврдити историјски, теоријски и методолошки контекст у којем се овај рад јавља. Даће се преглед најважнијих досадашњих истраживања путем асоцијативне методе. Утврдиће се њена научна основа и задржаће се на њеној методологији и, пре свега, на проблематици класификација добијених асоцијација, те квалитативним и квантитативним анализама добијених резултата које су користили претходни аутори, као и утицајима разних фактора на сам експеримент. Посебна пажња посветиће се томе како се асоцијације користе данас у етно(психо)лингвистици, највише у радовима московске и тверске школе, и когнитивним наукама. Нажалост, већина аутора у својим радовима не иде даље од неког претходног прегледа – који је вероватно био бар делимично усмерен другачије, ван њихове области интересовања – па не консултује сама дела наведена у поменутим прегледним радовима, тако да представници различитих струја остају несвесни потпуне историје свог питања и, уопште, питања асоцијација, што ствара један зачарани круг. Преглед који ће се дати у овој тези – с представницима и западноевропског, и словенског приступа, а и неких ваневропских – послужиће будућим проучаваоцима вербалних асоцијација у њиховим истраживањима, показујући им и ширину и дубину овог питања, што би био споредни циљ ове тезе.

На основу досадашњих радова и сопственог пилот-истраживања, Ана Петровић Дакић поставља неколико хипотеза:

- Постоје разлике у одговорима на исту драж између различитих узраста.
- Постоје разлике у одговорима на исту драж између полова.
- Дечји језик се поступно приближава језику одраслих.
- Одговори на дражи ће поступно постајати стереотипнији.
- Одговори ће, посебно у случају речи за емоције, бити ситуационо/искуствено повезани с дражима.
- Одговори ће, иако и даље ситуационо повезани с дражима, временом постајати апстрактнији.

Комисија оцењује да су циљеви истраживања реално постављени, а хипотезе провериве на материјалу.

4. **План рада и методе истраживања:**

Ана Петровић Дакић је током пролећа 2016. године спровела пилот-истраживање у ОШ „Посавски партизани“ у Обреновцу. Том приликом је испитивала како ученици реагују на апстрактне именице ексцерпиране из њихових уџбеника. Свим разредима је дато по 20 речи-дражи: 10 истих за све узрасте и 10 карактеристичних за одређени разред, уведених током те школске године кроз програмске текстове у читанкама. Резултати тог истраживања су сабрани, обрађени и неке речи су се издвојиле по томе што су ученици на њих давали одговоре индикативне с развојног становишта, док су друге, мање познате (нпр. *коб*), често остајале без одговора. Током тог анкетирања могло се уочити и који тип одговора води ка понашању које се хтело анализирати. То је омогућило кандидаткињи да направи следећи корак и осмисли основно истраживање, бирајући дражи које ће бити коришћене у њему и припремајући експерименталну процедуру.

Испитаници ће бити ученици од 2. до 8. разреда из одељења у којима се српски учи као матерњи језик – дакле, истраживање ће бити трансверзалног типа. Ученици првог разреда неће учествовати у анкети из два главна разлога. С једне стране, током пилот-истраживања могло се уочити да они, иако имају врло занимљиве реакције, не владају довољно писмом и не владају њиме уједначено. У неким одељењима учитељи брже оспособљавају ученике за писање, па су они већ крајем првог полугодишта, бар што се владања словима тиче, спремни за анкету. Но, у неким одељењима учење азбуке се завршава тек крајем првог тромесечја другог полугодишта, или тек у мају. То значи да би нека одељења морала да касне бар пола године за осталима (а пола године на том узрасту прави велику разлику), а можда ни тад не би сви ђаци могли да учествују, што би довело до неуједначености у узорку.

С друге стране, прваци нису још навикли на испитивање било ког типа, што би могло да конфундира резултате анкете, али и да стресно утиче на ђаке.

За испитивање је састављена анонимна анкета по угледу на ону из *Асоцијативног речника српскога језика* (краће: АРСЈ; Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005), с тим што су дражи псеудонасумично распоређене на њој – поређане су тако да се повезани појмови налазе што је могуће даље један од другог. Фонт је крупан, бесерифни, с већим проредом, како би га и најмлађи испитаници лако читали. Све анкете, као и оне у истраживању за АРСЈ, имаће исти распоред речи-дражи. Анкета је ћирилична за испитанике који уче српски као матерњи језик, а латинична за оне којима је латиница писмо њиховог матерњег језика. Анкете ће по рефлексу јата такође бити прилагођене дијалекту из којег су испитаници.

Такође је припремљено и детаљно упутство за испитиваче-помоћнике. Пошто је планирано да истраживање буде широког захвата – да обухвати и књижевне и некњижевне дијалекте, град и село, исток и запад, север и југ, као и територије ван Србије на којима се српски учи као матерњи језик – неће бити могуће да сва анкетирања лично спроводи Ана Петровић Дакић, тако да ће се ослонити на помоћ предавача, психолога и педагога из даљих места.

Од испитаника се тражи да поред речи-дражи напишу одговор који треба да се састоји од једне речи или две речи које им прве падну на памет. То треба да раде без строгог временског ограничења јер је у претходним истраживањима утврђено да инсистирање на брзини доводи до претераног сужавања реакција, док оне постају „дубље“ ако се испитаницима да довољно времена. Пре самог анкетирања даје им се пример с неком конкретном речју ван теста: на пример, „Шта вам прво падне на памет кад чујете... *табла*?“ Обично је за вежбу довољна и само једна реч, али се може питати и за још нешто (нпр.: *чоколада*), ако би се испитивачу(-помоћнику) учинило да група није схватила задатак. Ако треба, млађим разредима испитивач чита речи-дражи.

Помоћницима се говори да су сви одговори добри, да нема нетачних одговора, као и да испитаници могу оставити нешто непопуњено – све је у циљу стварања што боље атмосфере, у којој би испитаници могли слободно да дају своје прве, праве асоцијације на неку драж. Такође је напоменуто да не објашњавају непознате речи у току анкете, те да не траже шта речи *значе*. Једино треба ограничити могуће извикивање одговора или преписивање.

Пошто је циљ да се прикаже реално, а не идеализовано стање речника по разредима основне школе, анкете неће бити раздвајане или одбациване на основу интелектуалног нивоа испитаника – сви који могу приступити испитивању, унутар својих могућности, једнако су важан део одређеног одељења и језичке заједнице. Анкете ће у целости бити

одбациване само ако се види да некој од њих испитаник није озбиљно приступио, или ако анкетна процедура није поштована.

Додатно анкетирање биће спроведено на неколико факултета Универзитета у Београду како би се допунили подаци из APCJ, с којима ћемо касније поредити дечје одговоре. Биће испитане дражи: *доброта, душа, лепота, љубомора, љутња, мир, неправда, помоћ, самоћа, стид, страх, туга, успех*.

Што се одговора тиче, признаваће се и одговори дужи од једне формалне речи, из неколико разлога. С једне стране, у претходним истраживањима је уочено да се као одговори скоро никад не јављају функционалне речи, што је потпуно схватљиво ако је ограничење на једну реч строго. С друге стране, не постоји директан и доследан однос 1 појам → 1 реч, што такође ограничава одговоре. Ту, рецимо, неколико могућих проблема представљају: вишечлане лексичке јединице; повратни глаголи; речи код којих, посебно ученицима основне школе, није јасно да ли су по правопису спојене, одвојене или полусложенице. Треће, а делом у вези с претходним, лингвисте занимају не само везе међу именовањима већ и везе неке дражи с одређеним граматичким облицима, а они се, у случају именица, често остварују кроз предлошко-падежне конструкције – јединице веће од једне речи. Инсистирање на једној речи би само давало *љутња → родитељи*, а без строгог ограничења добијају се и варијације *љутња → на родитеље*, *→ према родитељима* и сл.

Због овога се неће радити лематизовање добијених одговора, свођење на основни облик, што је у поменутим истраживањима било важно како би се утврдила асоцијативна јачина везе између концепата. То ће сигурно утицати на фреквенције одговора и довести до мањих вредности асоцијата у односу на многе добијене на америчком тлу, као и у односу на оне код С. Гашић-Павишић, која је заједно с мотивном речју табелирала и од ње изведене аугментативе и деминутиве.

Кандидаткињу интересује лингвстичка страна асоцијација. Речник асоцијација ће саставити по угледу на оне из плодне словенске струје асоцијативне лексикографије, а у њој се, сигурно и због много веће флективности језикā у односу на енглески, чувају облици добијени у анкетама. У случају да затреба, овакав речник се може претворити у онај с основним облицима, а промена у обрнутом смеру не би никако била могућа. Одговори ће се само правописно уједначавати.

Одговори се прикупљају, електронски статистички обрађују у програмима SPSS и Excel и праве се узрасни речници за сваки разред, уз додатне речнике за одговоре испитаника мушког, односно женског пола.

Потом следи анализа једне дражи и њених асоцијата по различитим разредима, као и свих дражи на нивоу једног разреда, на основу чега се утврђује како се апстрактне именице током основне школе развијају. Испитивање ће, због обима добијеног материјала,

бити ограничено на најпопуларније одговоре и на њихово кретање, али ће бити утврђени и општи трендови који се тичу омисија, општости, разноврсности и идиосинкратичности одговора. Ти показатељи ће бити одређени према формулама датим у монографији Слободанке Гашић-Павишић (1981), прилагођеним кандидаткињином истраживању и допуњеним, где је потребно, мерама из других анализа. Добијени резултати се пореде са стањем у језику одраслих (према подацима из *Асоцијативног речника српскога језика* или према сопственом додатном анкетирању одраслих испитаника – студената Универзитета у Београду), који служе као контролна група.

Што се тиче плана рада самог писања доктората, структура ће му бити следећа. После уводног упознавања с предметом тезе, уследиће сажет преглед његове предисторије – филозофских поставки у вези с асоцијацијама – а затим и детаљнији преглед научних истраживања на њиховој основи, тематски организован по областима. Кандидаткиња ће се задржати на менталном лексикону и конекционистичком приступу, с једне стране, те језичкој личности и слици света и лингвокултуролошком, односно етнопсихолингвистичком приступу, с друге.

Потом ће уследити објашњење методологије истраживања, с детаљном аргументацијом донесених одлука како би будући истраживачи могли да се послуже неким подацима или да лако упореде добијене резултате с неким другим. Више простора ће се посветити вероватно најпроблематичнијем моменту асоцијација – њиховој класификацији – пре свега се усредсређујући на формалне, таксономске и тематске поделе, те њихову когнитивну релевантност и методолошку подобност.

Затим долазе квантитативна и квалитативна анализа добијених резултата и дискусија. Утврдиће се постоји ли нека општа тенденција у развоју апстрактних именица које су одабране као дражи, као и праве ли међусобно развојне групе на основу неких карактеристика. Добијени тачни подаци биће описани, али ће уз њих бити дати и графикони с трендовима и кластерима, важни како би се јасно и лако могло видети одговара ли анализи асоцијација формални приступ, који се огледа у испитивању првих *n* асоцијата, често примењиван при истраживању асоцијативних поља.

На крају би се, уз закључак, скренула пажња и на нека ограничења истраживања спроведеног у тези, као и на простор који оно отвара за будуће радове. Узрасни асоцијативни речници ће, због своје обимности, бити електронски приложени уз тезу.

Комисија оцењује да је план рада добро осмишљен, а предложене методе истраживања представљају успешну комбинацију традиционалних и модерних метода у семантичким истраживањима.

VII. ЗАКЉУЧАК СА ОБРАЗЛОЖЕНОМ ОЦЕНОМ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ И КАНДИДАТА:

На основу наведених података о кандидаткињи, Комисија констатује да је Ана Петровић Дакић подобна кандидаткиња за израду докторске дисертације.

На основу постављених циљева и очекиваних резултата, Комисија констатује да је предложена тема подобна за израду докторске дисертације у области когнитивне семантике и психолингвистике.

На основу наведених података о предложеном ментору, Комисија констатује да је др Рајна Драгићевић подобна за ментора предложене докторске дисертације.

На основу изнесеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да донесе позитивне оцене о подобности кандидаткиње Ане Петровић Дакић и предложене теме докторске дисертације: *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*, а да се за ментора именује др Рајна Драгићевић, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

_____

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

_____

Др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор

_____

Др Бојана Милосављевић, ванредни професор